

چهارچشمه‌ای که کوثرشد

کارخانه کوکا، نافه جدابافته

داستان تولید نوشیدنی‌های داخل بطری و شیشه در مشهد بایموناد‌های غیربهداشتی شروع می‌شود. مؤلفان کتاب تاریخ اقتصادی مشهد درباره سابقه کارخانه‌های نوشیدنی در شهر ما چنین نوشته‌اند: «مشهد در دوره رضاشاه (۱۳۲۰-۱۳۰۴) سه کارخانه لیمونادسازی فعال داشت اما محصول آن‌ها نه بهداشتی بود، نه مرغوب. از اوایل دهه ۳۰ بود که کارخانه‌های تولید نوشیدنی بهداشتی در مشهد سر برآوردند؛ نام‌هایی که حالا نشانی از آن‌ها باقی نیست؛ اولینشان نوشابه «O-SO» بود. کارخانه «اسوکولا» سال ۱۳۳۳ در خیابان دانشگاه مشهد تأسیس شد. این نوشابه پرتقالی در شیشه‌هایی که ساخت پاریس بودند، پر و عرضه می‌شد. با محبوبیتی که این نوشیدنی پیدا کرد در همان دهه ۳۰ «کوثرکولا»، «نیکول کولا»، «پپسی کولا»، «کانادادرای» و «کوکاکولا» نیز آغاز به کار کردند. کارخانه‌های آن‌ها اغلب در محدوده کوهسنگی، ارگ، دانشگاه و بالاخیابان یعنی نزدیک به مرکز شهر بود. در این میان تنها «کوکاکولا» بود که اراضی روستای «چهارچشمه» را برای تأسیس کارخانه خود انتخاب کرد.»

روزهای خوشگوار

درباره آغاز فعالیت کارخانه کوکاکولای مشهد نیز در اسناد و مکتوبات می‌توان این اطلاعات را پیدا کرد: «قدیمی‌ترین نوشیدنی غیرالکلی دنیا، سال ۱۳۳۶ در قالب شرکت سهامی خوشگوار در مشهد دایر شد. ریاست هیئت‌مدیره این شرکت را عبدالوهاب اقبال که در سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۲ شهردار مشهد بود، برعهده داشت.

اولین رئیس کارخانه کوکاکولا نیز محمدحسین فرزین بود. اراضی محل ساخت کارخانه کوکاکولا متعلق به سیدمحمود سیدی بود. این کارخانه خارج محدوده شهر و در هفت‌کیلومتری میدان تقی‌آباد قرار داشت (میدان تقی‌آباد در آن زمان حد مرزی شهر و آغاز جاده وکیل‌آباد محسوب می‌شد). «در ادامه هم ماشین‌آلات ایتالیا، شکر چناران و آب پاک دوبار تصفیه شده مشهد با عصاره‌های طبیعی به‌کار گرفته شدند تا یک نوشیدنی کاملاً بهداشتی تولید و در مرکز فروشی که در خیابان سعدی قرار داشت، عرضه شود. کارخانه کوکاکولا در هر ساعت به‌طور متوسط ۵هزار بطری نوشابه تولید می‌کرد که تنها با قرارداد سال ۱۳۳۹ سالانه ۶میلیون بطری آن به کشورهای هم‌جوار صادر شده و در مقابل، پشم و پوست که موردنیاز دیگر کارخانه‌های مشهد بودند، وارد می‌شد. تولید یک نوشیدنی خاطره‌انگیز دیگر به‌نام «فانتا» از سال ۱۳۳۹ در این کارخانه آغاز شد. آغاز تولید این نوشیدنی پرتقالی در مشهد را با راه‌اندازی یک کارناوال شادی جشن گرفتند.

شروع دوباره در پایان دهه ۴۰

بریده جراید موجود در مرکز اسناد تاریخ و توسعه شهرمشهد اما قصه کارخانه کوکای مشهد را چنین حکایت می‌کنند: «احوال کارخانه در دوره انقلاب سفید (بهمن ۱۳۴۱) دستخوش دگرگونی و مشکلاتی شد تا اینکه در نیمه شعبان سال ۱۳۴۹ خورشیدی با ایجاد بخشی جدید افتتاحی مجدد برای آن گرفتند.» روزنامه کیهان هم در سوم آبان ماه همین سال، خبر افتتاح‌راآورده‌وازقول سرهنگ‌صدرالاشرافی،مدیرعامل وقت شرکت خوشگوار، چنین نوشته است:«کارخانه کوکاکولا در سال ۱۳۳۶ خورشیدی تأسیس و متأسفانه در هفت سال اولیه دچار اشکالات مالی شد[!]....حالا واحد جدیدی افتتاح می‌شود. در این کارخانه جدید تمام‌اتوماتیک، مطابق اصول و قوانین بهداشتی، تمام فرایند تولید از قبیل شست‌وشوی بطری‌ها و استریلیزه کردن آن‌ها، شربت‌ریزی و پرکردن آب و گازو تشک‌زنی طبق استاندارد کمپانی کوکاکولا بدون کوچک‌ترین دخالت دست انجام می‌شود.»

نمایی از سردر کارخانه کوکاکولا در مشهد/ دهه ۴۰ قرن ۱۴ خورشیدی

شیرین سیدی- زهرا تنها آب‌وهوای گرم و حضور زائران در فصل‌های بهار و تابستان سبب شده تا شهر مشهد از همان اوایل ورود نوشیدنی‌های غیرالکلی، به قطب تولید آن‌ها در ایران تبدیل شود. کاروبار این نوشیدنی‌ها آن‌قدر داغ شد که در ادامه به بخشی جدایی‌ناپذیر از فهرست غذایی زائران و مجاوران بدل شد. آن‌چنان‌که اسم برخی از آنان به نام محلات راه پیدا کرد؛ به‌ویژه در قسمت‌هایی از شهر که کارخانجات این نوشیدنی‌ها پا گرفته بودند. نام‌هایی آمدند و رفتند و نام‌هایی حتی بر محلات مشهد باقی ماندند. این سطر مقدمه‌ای بود برای گفتن یک روایت شیرین؛ روایت پا گرفتن «کوکاکولا» و «سه‌راه کوکا» در مشهد. اطلاعات تاریخی این گزارش هم براساس «کتاب تاریخ اقتصادی مشهد» و آرشیو مرکز اسناد تاریخ و توسعه شهر مشهد

منبع عکس‌ها، سامانه جامع اسناد تاریخ و توسعه شهر مشهد

جاده‌ای به نام کوکا

آغاز دوباره فعالیت کارخانه، تحولاتی را نیز در محدوده کارخانه ایجاد کرد و سبب شد اراضی چهارچشمه مشهد هویتی نوین به خود بگیرند. مکاتبات دهه ۴۰

موجود در مرکز اسناد شهرداری نشان می‌دهد در این دوران، جاده‌ای را که از جاده وکیل‌آباد جدا می‌شد و به کارخانه کوکاکولای می‌رسید «جاده کوکا» نامیده بودند. نکته جالب‌توجه آن است که جاده مورد اشاره، بر مسیر وکیل‌آباد عمود نبود و برای رسیدن زودتر به کارخانه، آن

بهسازی شده است.

بهمن‌ماه سال ۱۳۴۸ نیز محمود بنی‌اعتماد شهردار مشهد بود، دستور ساخت بولوار کوکاکولا را می‌دهد و مقرر می‌کند که پیاده‌روسازی و نهرکشی در آن انجام شود. در این زمان، چنان‌که برمی‌آید، هنوز تعداد ساکنان این محدوده از «سه ساختمان شایسته اسکان» فراتر نرفته بود.

البته با اینکه تا آن زمان هنوز این اراضی رسماً جزو شهر نبوده و مثلاً با درخواست انشعاب آب برای دو قطعه زمین واقع در سه‌راه کوکا در سال ۱۳۵۳ به سبب خارج محدوده بودند، موافقت نشده بود. جاده آن تا پیش از دهه ۵۰ قرن ۱۴ خورشیدی، به دلیل تردد کارگران توسط شهرداری بهسازی و مرمت می‌شود.

با این همه، چنان‌که از نقشه سال ۱۳۵۵ بر می‌آید، این محدوده با همه رونقی که گرفته بوده، همچنان تا این زمان، جزو شهر محسوب نمی‌شده است.

نامی که دیر بر سر زبان‌ها افتاد

از دهه ۶۰ قرن ۱۴ خورشیدی، روند ساخت‌وساز در این جاده رونق گرفت. آن‌چنان‌که چهارچشمه هم شکل و شمایل پیدا کرد. در همین زمان بود که تب نام‌گذاری، به این بولوار هم رسید. «شورای نام‌گذاری معابر و اماکن عمومی مشهد» تیرماه ۱۳۶۸ نام خیابان کوکاکولا را به «کوثر» تغییر داد؛ همچنین خیابان ورودی کوی چهارچشمه را که حالا کوثر جنوبی نام دارد به «خیابان چهارچشمه» تغییر دادند و اولین خیابان کوی چهارچشمه را نیز «خیابان نصر» نامیدند. هرچند در دهه ۷۰ همچنان نام خیابان کوکاکولا و سه‌راه کوکا میان مردم مصطلح بود. آرام‌آرام نام جدید حداقل به روزنامه‌ها راه پیدا کرد.

نام جدید اما تنها اتفاق رخ داده برای بولوار کوثر در سال ۱۳۶۸ نبود. آذرماه این سال پروژه ساخت مسیل از این بولوار گذشت و یک پل در آن ساخته شد. این مسیل که با کف و دیوارسازی سنگی و بتونی اجرا شده بود، قرار بود به آب‌رسانی از کوه‌های آب‌وبرق کمک کند و خطر جاری شدن سیل را هم کاهش دهد. سال ۱۳۷۱ طرحی جدید برای جزیره میانی بولوار کوثر اجرا کردند و این بولوار مجدد جدول‌گذاری شد، اما این طرح از آنجا که بولوار را یکسره و بدون دوربرگردان کرده بود، سبب نارضایتی ساکنان شد. برای همین نیز، شهریورماه سال ۱۳۷۲ زیرگذر عابر پیاده «سه‌راه کوکا» با اعتبار ۵۰میلیون ریال به بهره‌برداری رسید. ارتفاع این پل ۲٫۴متر و عرض دهانه آن دو متر و به رمپ مخصوص ویلچر هم مجهز بود.

«کوثر» جارا برای کارخانه کوکا تنگ کرد

رونق زندگی در محله کوثر آن‌قدر بالاگرفت که از اوایل دهه ۸۰ این محدوده جزو محلات برخوردار مشهد محسوب شد. هرچند کارخانه کوکا، موتور محرکه و عامل آمدن اولین عناصر شهری به محدوده اطرافش شده بود، کم‌کم خودش بزرگ‌ترین مشکل شهرنشینان آن حوالی شد. مطالبات مردمی ساکنان محله کوثر برای رفتن کارخانه کوکا از این محل افزایش یافت و در نهایت، سال ۱۳۸۲ قرارداد واگذاری ساختمان کارخانه به شهرداری امضا شد. این فرایند خودبیک‌فصل جدید در جالش‌های کارخانه و محله بود. یک دهه زمان برد تا رسماً ساختمان آن به شهرداری تحویل و فرایند تغییر کاربری آن آغاز شود. در نهایت این کارخانه قدیمی ۱۸ دی‌ماه ۱۳۹۹ پس از بازسازی، با کاربری «کارخانه نوآوری» فعالیت خود را آغاز کرد.

در پایان قرن ۱۴ خورشیدی تراکم محله کوثر با ۲۵۶ هکتار وسعت و بیش از ۳۲هزار نفر جمعیت ثبت شده است. این محله که به دلیل نزدیکی به دانشگاه فردوسی پذیرای دانشگاه‌های غیرانتفاعی متعددی نیز هست، با افتتاح بیمارستان ۲۷۵تختخوابی تأمین اجتماعی فارابی در بهمن‌ماه ۱۳۸۱ رنگ درمانی هم به خود گرفت و چند سالی است ساختمان‌های پزشکی نیز در آن سر برآورده‌اند.

چند نما از کارخانه نوآوری/ عکس، محمد زائرنیا

نگاهی به شکل‌گیری و فعالیت‌های کارخانه نوآوری مشهد

زیست‌بوم نوآوری مشهد در کارخانه کوکاکولای قدیم

شهرداری مشهد، شتاب‌دهنده کسب‌وکار فردوسی و معاونت علمی ریاست‌جمهوری منعقد شد تا نخستین کارخانه نوآوری شرق ایران، سال ۱۳۹۹ در محل شرکت و کارخانه خوشگوار مشهد شکل بگیرد. همان‌طور که از نام کارخانه نوآوری مشهد پیداست، محل پدیدآمدن فکرها و ایده‌های نوآورانه است. مجموعه‌ای غیرانتفاعی و منطقه‌ای که برای کمک به فرهنگ پویایی و شکل‌گیری اجتماع نوآوری دایر شده و میزبان بازیگران اصلی زیست‌بوم نوآوری و فعالیت‌های آن‌هاست؛ جایی که سرمایه‌گذاران خطرپذیر، شتاب‌دهنده‌ها و تأمین‌کنندگان خدمات را گرد هم می‌آورد تا با تأکید بر حل مسائل

حسین بیات| داستان کارخانه نوآوری مشهد از سال ۱۳۹۶ شروع شد؛ از لحظه‌ای که شهرداری مشهد تصمیم گرفت ایده‌ها، نوآوری‌ها و خلاقیت‌های افراد مستعد و توانمند را دریافت و الگویی برای پیشرفت شهر مشهد و منطقه تدوین کند. در مرحله اول مکان کارخانه کوکاکولا در بولوار کوثر برای این مهم انتخاب شد که از اردیبهشت ۱۳۹۲ در اختیار شهرداری بود. کارخانه بعد از ۵۶سال تولید مداوم نوشابه و دیگر نوشیدنی‌ها و پس از انتقال به شهرک صنعتی توس به یک فضای بزرگ متروکه بدل شده و نارضایتی‌های زیادی را برای مردم رقم زده بود. به همین منظور سال ۱۳۹۷ تفاهم‌نامه‌ای سه‌جانبه میان